

EPOPEEA LUI GILGAMESH ȘI POEMELE HOMERICE

de Conf. Univ. ARAM M. FRENKIAN

Printre operele literare din Sumero-Babilonia, epopeea lui Gilgamesh a fost pe drept cuvânt cea mai celebră. Ea s'a bucurat de o mare popularitate în Orientul apropiat antic și a fost tradusă în mai multe limbi, circulând în țările hittite, în Siria și Palestina. Cu ocazia săpăturilor din Boghazköi s'au găsit fragmente din ea în akkadiană, în hittită și în limba hurrită ¹⁾. Probabil că ea a fost răspândită și în Siria și Palestina ²⁾. Aceste fapte au indus pe savanții istorici să presupună o influență a *Epozei lui Gilgamesh* asupra epopeelor homerice și mai ales asupra *Odiseei*. Teza lor merge până acolo că susține cum că Homer sau autorii celor două epoei elene, ar fi cunoscut epopeea lui Gilgamesh, care ar fi jucat un rol important la nașterea și formarea genului literar căruia Grecii i-au dat forma nemuritoare și definitivă. Savantul Hermann Wirth a pledat cu deosebită râvnă în favoarea acestei teze, în lucrarea sa *Homer und Babilon. Ein Lösungsversuch der homerischen Frage vom orientalischen Standpunkte aus*, Freiburg im Brisgau, 1921 ³⁾.

Cartea lui Wirth conține informații interesante cu privire la influența semită asupra lumii elene, fapt pe care îl dovedește prin numeroșii termeni de cultură de origină semită care se găsesc în limba elenă. Dar teza sa principală, care presupune că Homer ar fi cunoscut o traducere a epoei lui Gilgamesh și care ar fi constituit modelul epopeelor sale, mai ales a *Odiseei*, ni se pare cu totul nejustificată. Prin lecturi repetate, am căutat să căpătăm o impresie de ansamblu, care nu e de neglijat în asemenea materii, apoi prin lecturi atente, am căutat să descoperim orice indiciu care ar fi putut confirma influența epoei babiloniene asupra celei homerice. Rezultatul însă a fost în totdeauna negativ.

Știm perfect ce va să zică influența unei mari opere literare asupra unei alteia. Să considerăm influența epopeelor homerice asupra *Eneidei* lui Virgil. Prin câte fire nu este legată poezia poetului latin de aceea a bardului ionian! Influența se extinde asupra economiei unor scene întregi și se face simțită până în mici detalii: comparații, imagini, metafore, etc. De asemenea, cine ar putea

1) Vezi Albrecht Goetze, *Kulturgeschichte des alten Orients, Kleinasien* (In *Handbuch der Altertumswissenschaft* editat de Walter Otto, III, 1, 3, 3) München, 1923, p. 162 și nota 8.

2) Nu s'au găsit fragmente ale *Epozei lui Gilgamesh* în Siria-Palestina, dar alte opere ale literaturii asiro-babiloniene au fost desgropate în aceste regiuni.

3) N'am putut consulta lucrarea lui A. Ungnad, *Gilgamesch-Epos und Odyssee* (în *Kulturfragen*, Caet. 4/5), Breslau, 1923.

avea îndoială asupra relației intime dintre povestirea potopului din tableta XI a *Epopoeii lui Gilgamesh* și faimoasa expunere a potopului din *Biblie*? Chiar atunci când avem de a face cu o influență care nu merge în adâncime, e cu neputință de a nu putea descoperi câteva urme neîndoelnice cu privire la existența ei. Întrăurirea literaturii elene asupra celei romane ni se relevă prin numărare trăsături: în tehnica genurilor literare, în marile ansambluri și în detalii. Nimic mai ușor decât a descoperi probe în acest domeniu. Dar cu privire la influența poemului babilonian asupra poeziei homerice, nu se găsește nici un semn sau indiciu revelator. Este uimitor faptul că prestigiul Orientului a putut orbi în așa grad pe savanții moderni, încât ei să fie induși a face o ipoteză care nu este justificată prin nimic.

Vom proceda la a analiza amănunțită a epopeii babiloniene. Cu această ocazie vom dovedi justetea părerii noastre, și, în același timp, vom scoate în evidență câteva trăsături caracteristice ale gândirii și ale credințelor religioase împărtășite de popoarele vechi din Sumer și Akkad.

În expunerea noastră vom face uz de traducerea dată de G. Contenau, *L'Épopée de Gilgamesh. Poème babylonien*, Paris, 1939, pe care o reproducem în citatele noastre ¹⁾.

Textul relativ cel mai complet al *Epopoeii lui Gilgamesh* este exemplarul assirian găsit în Biblioteca lui Assurbanipal la Ninive (secolul VII în. erei noastre). Aproape jumătate din text este pierdut, în lacunele inegal distribuite în cele 12 tablete. Câteva fragmente descoperite în limba babiloniană datează din timpul primei dinastii babiloniene ((cam sec. XVIII în. erei noastre). În fine, fragmentele sumeriene regăsite în diverse săpături se datează din a doua jumătate a milenarului III în. de e. n., și este probabil că avem de a face cu copii făcute după exemplare și mai vechi. Aceste texte în sumeriană și babiloniană precum și cele în akkadiană și hittită conservate la Boghazköi, împreună cu versiunea assiriană, ne păstrează aproximativ două treimi din epopeea completă ²⁾.

Pare deci în afară de îndoială că marea *Epopoea a lui Gilgamesh*, cel puțin în elementele sale principale, este de origină sumeriană. Numele sumerian al lui Gilgamesh este IZ. TU. BAR.

Herman Wirth (*op. cit.*, p. 113 sq.) pune mare importanță pe „asemănarea” dintre începuturile *Epopoeii lui Gilgamesh* și a *Odiseei*, pentru a stabili dependența poetului ionian. Iată cele două începuturi:

Epopoea lui Gilgamesh: „Acela care a văzut străfundul tuturor lucrurilor și toate țările, acela care a știut toate pentru a le comunica tuturor, va împărtăși experiența sa și fiecare se va folosi de ea! El a posedat înțelepciunea și știința universală; El a descoperit taina a ceea ce era ascuns! Acela care a avut cunoștință de ceea ce a fost anterior potopului, a făcut călătorii lungi, a pătimit și a însemnat pe o stea încercările prin care a trecut”.

Odissea: „Muză! povestește-mi faptele omului iscusit, care a rătăcit mult, după ce a distrus cetatea sfântă a Troiei; el a văzut orașele multor oameni și a încercat dispozițiile lor sufletești. El a îndurat multe suferinți pe mări, pentru a-și salva viața și să obțină înapoierea în patrie a prietenilor săi. Dar cu toată dorința sa arzătoare, el n'a reușit să-i salveze. Căci aceștia au pierit din cauza propriei lor nebulii, acești nesocotiți care au mâncat boii lui Helios, fiul lui Hiperion. Zeul mâniat le-a zădărnicit întoarcerea în patrie. Despre toate acestea, o zeiță, fiică a lui Zeus, povestește-ne și nouă câte ceva”.

Oricine citește aceste două începuturi fără idee preconcepțată trebuie să recunoască că nu există nici o asemănare între ele, care să dovedească dependența poetului ionian. Singurul element comun celor două texte este faptul că Gilgamesh a văzut toate țările, iar Ulise a vizitat multe orașe ale oamenilor. Deci, nimic caracteristic, care să nu fi putut fi inventat de fiecare din poeți în parte.

1) În Introducerea și Comentariile care însoțesc traducerea lui Contenau, avem o Bibliografie și esențialul ce trebuie cunoscut despre izvoarele și stabilirea textului.

2) Cel puțin aceasta este părerea lui Contenau (*op. laud.*, p. 43 spre sfârșit).

Pe de altă parte, Homer se adresează Muzel care îi povestește istoria rătăcirilor lui Ulise. Așa ceva nu se găsește la poetul babilonian: la acesta încercările la care e supus eroul său sunt înscrise pe o stelă, probabil asemănătoare cu cea a codului Hammurabi, care se găsește la Muzeul Luvrului¹⁾. Să ne gândim și la statueta lui Gudea șezând, care e acoperită de inscripții²⁾. Orientalul insistă în mod special asupra caracterului didactic al poemului său, asupra învățămintelor pe care oamenii le pot extrage din încercările și experiențele lui Gilgamesh. Acest element lipsește la poetul grec.

În rândurile următoare vom trece în revistă diversele episoade din epopeea sumero-akkadiană a lui Gilgamesh, insistând mai ales asupra trăsăturilor caracteristice, a căror întâlnire în epopeele elene ar fi constituit un indiciu de metăgăduit al influenței exercitate de prima asupra acestora din urmă.

În tableta I se spune de Gilgamesh: „Două treimi din corpul lui sunt ale unui zeu, iar o treime al unui om”. Locuitorii din Uruk sunt consternați, deoarece Gilgamesh, prin spiritul său de aventuri și prin dorința sa neobosită de fapte de arme „nu lasă nici un fiu lângă tatăl lui”,... „nu lasă nicio fiică lângă mama ei, nici fiica unui voinic, nici soția unui erou”. Aceștia se plâng lui Anu, zeul cerului. Anu decide pe marea zeiță Aruru, creatoarea oamenilor, ca să plăsmuiască un prieten pentru Gilgamesh. Aceasta plămădește un bloc de argilă și creează pe Enkidu (lectura veche era Eabani), omul primitiv, care paște iarbă în compania gazelor și se duce la adăpătoare cu animalele, avertizându-le de pericolele care le amenință din partea oamenilor. Vânătorii sunt foarte supărați pe Enkidu, care le încurcă socotelile și îi împiedică în exercitarea îndelungurii lor. Unul din aceștia consultă pe tatăl său și, la sfatul acestuia, aduce din Uruk o hierodulă care seduce pe Enkidu prin farmecele frumuseții sale. Acesta se unește în dragoste cu ea, timp de șase zile și șase nopți. Când, după aceea, Enkidu vrea să se întoarcă la animalele sale, acestea nu-l mai recunosc și fug de el. Această trăsătură a omului primitiv și inocent, care își pierde nevinovăția prin uniunea sexuală și își înstrăinează încrederea animalelor sălbatice, este de o mare delicatețe și de o observație psihologică fină, orice ar gândi unii savanți moderni³⁾. Dacă am fi întâlnit-o la Homer, am fi putut afirma că o influență a epopeii sumero-akkadiene este foarte probabilă. Dar nu există nimic asemănător la poetul epic elen.

Enkidu, repudiat din compania animalelor sălbatice, se hotărăște să urmeze pe hierodulă și să se ducă la oraș, la Uruk, unde este așteptat de Gilgamesh, care a fost prevenit de vise, că va sosi la el viitorul său amic.

În tableta a II-a, hierodula învață pe Enkidu binefacerile vieții civilizate a oamenilor. Ea îl învață să mănânce pâine și să bea bere, după „obiceiul pămantului”. El își tunde părul și îmbracă o haină. La prima întâlnire dintre Gilgamesh și Enkidu, cei doi se reped unul la altul și se luptă „ca taurii sălbateci”. Enkidu este învingător. După aceea, cei doi eroi se unesc într-o prietenie pe viață și pe moarte.

Tabela a III-a se ocupă de pregătirea expediției celor doi prieteni nedespărțiți împotriva lui Humbaba⁴⁾, paznicul pădurilor de cedru. Este vorba

1) Vezi reproducția la Bruno Meissner, *Babylonien und Assyrien*, vol. I, Heidelberg, 1920, fig. 75 (din planșe), sau în alte cărți care se ocupă de civilizația mesopotamiană.

2) Vezi B. Meissner, *op. cit.*, fig. 14 (din planșe). Vezi și statueta lui Gudea șezând (fără cap), la B. Meissner, *Die Keilschrift* (în *Sammlung Götschen*, nr. 700), 1913, fig. 6 (p. 21).

3) Ne gândim la ceea ce scrie Stade, *Der Mythos vom Paradis und die Zeit seiner Einwanderung im Israel* (în *Zeitschr. f. alttest. Wissensch.*, 1903, p. 174 sq.): „Die biblische Erzählung (sc. vom Sündenfall) verhält sich zu dem, was im Gilgamesch-Epos von Eabani (= Enkidu) Umgang mit den Tieren und seiner Verführung durch die Dirne Ukhat erzählt wird, etwa wie ein lauterer Gebirgsquell zu einer unsauberen Dorfputze”.

4) În ultimul timp, savanții s'au ocupat mult de Humbaba, pentru a-l pune în legătură cu tot felul de personaje divine și semidivine din Asia Mică și din Orientul apropiat care purtau un nume asemănător.

de țara Amanus, din Nordul Siriei, vestită pentru pădurile ei de cedru? Humbaba pare a fi geniul pădurii de cedru, poate chiar pădurea de cedru însăși.

Tableta a IV-a, care este foarte mutilată, vorbește de Enkidu care e bolnav.

Tableta a V-a începe cu o descriere remarcabilă a pădurii de cedru. Pentru a combate pe Humbaba, Gilgamesh își asigură protecția și ajutorul zeului Shamash. Zeul Soarelui trimite împotriva lui Humbaba „uragane groaznice: ciclonul, vântul de nord, (*vântul de Sud*) ¹⁾, vântul de furtună, vântul care îngheață, vârtejul, vântul tuturor relelor, opt vânturi se ridică împotriva lui Humbaba, îl lovesc din față și din spate, astfel încât el nu poate nici înainta, nici merge înapoi”. Vânturile sunt niarii inamici ai pădurii. De aceea spuneam că Humbaba este poate identic cu pădurea sau cu arborii. Humbaba vrea să se prădea lui Gilgamesh. Enkidu însă insistă ca el să fie omorât. Cei doi eroi îi tale capul.

În tableta a VI-a, zeita Ishtar se îndrăgostește de Gilgamesh, dar acesta respinge dragostea zeiței, muștrând-o pentru libertinajul ei și pentru tot răul pe care l-a făcut amantilor ei: Dumuzi ²⁾, Pasărea „micul-păstor”, Leul, Armăsarul, Păstorul, Ishullanu grădinarul. Muștrările lui Gilgamesh conțin un număr de imagini caracteristice, care n’au nimic corespunzător în epopeele homerice: „Tu nu ești decât o ruină care nu dă adăpost omului pe vreme rea, tu nu ești decât o ușă deschisă care nu rezistă furtunei, tu nu ești decât un palat răluit de eroi, tu nu ești decât o cursă care ascunde trădări, tu nu ești decât rășină aprinsă care arde pe cel care o ține în mână, tu nu ești decât un burduf plin cu apă care inundă pe cel ce o poartă în spate, tu nu ești decât o piatră de var care face ca zidurile să cadă în ruină, tu nu ești decât o amuletă ce nu e în stare să apere în țară străină, tu nu ești decât o sandală care sucește piciorul ce o poartă la drum!” (Tabl. VI, vers. 32—41).

Zeita Ishtar e furioasă pe Gilgamesh pentru această jignire. Ea se roagă de tatăl său Anu, zeul Cerului, care, la cererea ei, creează un taur ceresc ce este asvârlit împotriva orașului Uruk și devastează tot ținutul ³⁾. Dar Enkidu apucă taurul de coarne și îl doboară. Apoi, el smulge piciorul ⁴⁾ taurului din coapsă și îl asvârle în obrazul zeiței Ishtar, o a doua ofensă gravă adusă ei.

Tableta VII, care are importante lacune, este consacrată morții lui Enkidu ⁵⁾. Acesta are un vis: În cer, zeul Anu mâniat vrea să omoare pe Enkidu și pe Gilgamesh, fiindcă au ucis pe Humbaba și pe taurul ceresc. Zeul Enlil admite ca Enkidu să moară, dar Gilgamesh trebuie să rămână în viață (verșunea hittită).

Enkidu blestemă pe hierodulă. Zeul Shamash însă îl muștră pentru ne-recunoștința lui față de curtizană, care l-a învățat să trăiască o viață demnă de zei. Dar zeul e silit să realizeze blestemul și preface pe hierodulă în cățea. Este ideea primitivă după care blestemul își declanșează în mod automat și ireversibil realizarea, idee complet străină lui Homer, dar care revine foarte des la mării poeți tragici greci, mai ales la Euripide. Această concepție primitivă este foarte răspândită la multe popoare ale pământului și nu poate constitui un

1) Cuvintele în paranteză și în italice sunt adăugate de Contenau.

2) Acesta este același cu zeul Tammuz al Fenicienilor și Adonis al Grecilor. Următorii sunt personaje mitice.

3) În Mesopotamia taurul ar fi însemnat uscăciunea nimicitoare. Vezi Edith de Porada, *Notes sur le relief de l'Atlante*, în *Revue d'Assyriologie*, vol. XXXVI, 1939, pp. 96 sq.

4) Noi am reținut vechea interpretare a cuvântului *Imittu*, pe când una mai recentă îl redă cu „părțile genitale” ale taurului. Piciorul cu coapsa taurului ceresc, aruncat în obrazul zeiței planetei Venus, după părerea noastră, trebuia să deștepte în mintea cititorului akkadian imaginea și amintirea constelației Taurului (GU. AN. NA „Taurul Ceres”).

5) Moartea propriu zisă a lui Enkidu nu este povestită în fragmentele textului tabletei VII, care au ajuns până la noi.

indiciu de influență străină la poezii tragici. Homer e mult mai vechi ca aceștia, dar mult mai liber ca spirit și mai avansat ca mentalitate. Dacă Euripide, care e un om înaintat în spirit, totuși întrebuițează această credință în blestem, se vede că publicul atenian, care constituia auditorul tragediilor sale, credea cu fervoare în această putere irezistibilă a blestemului, iar poetul exploatează efectul prin măiestria artei sale (Vezi spre exemplu sfârșitul tragediei *Hipolit*).

Într-un nou vis, Enkidu are o viziune anticipată a Infernului. Un personaj acoperit cu pene, ca o pasare, îi face următoarea descriere (Tabl. VII, col. IV, rând. 28—35): „Uite”, ar fi zis el în vis lui Enkidu, „brațele mele sunt acoperite cu pene ca membrele unei păsări! Urmează-mă în casa întunericului unde locuiește zeul Nergal. Urmează-mă în casa unde se intră fără nădejde de ieșire, pe drumul ale cărui cărări servesc numai la dus și niciodată la întors, urmează-mă în casa în care locuitorii ei sunt lipsiți de lumină. Acolo, pulberea este hrană lor, mâncarea lor e noroiul. Ființele de acolo sunt acoperite cu pene, ca aripile păsărilor. Lumina, ele nu o văd: ele stau în întunec”. Printre atâtea elemente particulare în descrierea precedentă, niciunul nu se găsește în cele două *Nekyiai* din *Odiseea* (cânturile XI și XXIV), nici în celelalte aluzii la Infern conținute în epopeele homerice.

Din tableta VIII nu ne-au rămas decât vreo treizeci de versuri, în care Gilgamesh se lamentează pe corpul neînsulețit al tovarășului său. Expresia durerii sale este frumoasă și sinceră. În *Iliada* (Cânt. XVIII, vers. 22 sqq.), avem lamentația lui Ahile la vestea morții lui Patrocle. Cele două texte nu prezintă nici o asemănare caracteristică.

În tableta IX, Gilgamesh e foarte speriat de faptul că va trebui să moară și el odată. El vrea să meargă ca să găsească pe Umnapišti, eroul care singur a scăpat cu viață din potop și a primit dela zei nemurirea ca dar. Gilgamesh pornește la drum și, spre înserate, sosește în defileurile muntelui unde apune soarele. Acest munte se numește Mashu. Eroul nostru întâlnește aici niște paznici înspăimântători, pe care îi descrie astfel: (IX, col. II, 4—9) „Capul lor atinge baza cerurilor, pieptul lor atinge Infernul; aceștia sunt oamenii-scorpionii, paznici ai porților soarelui; groaza pe care ei o inspiră e înspăimântătoare și vederea lor e, deajuns ca să dea moartea. Majestatea lor înfricoșătoare răspândește spaima printre munți. Când Soarele răsare și când Soarele apune, ei veghează asupra Soarelui”.

Ar fi o greșeală de a vedea în acești oameni-scorpionii constelația zodiacală a Scorpionului. Ultima redactare a *Epopiei lui Gilgamesh* este de sigur anterioară primei dinastii babiloniene ¹⁾, anterioară deplasării capitalei regatului dela Akkad la Babilon. Avem epopeea sub forma pe care a primit-o cel mai târziu în al III-lea milenar înaintea erei noastre. Lipsa totală a numelui lui Marduk, zeul național al Babilonului, este o probă indiscutabilă a acestei datări. Altfel stă cazul cu o altă mare operă literară babiloniană: *Poemul Creatiei* denumit *Enuma elis*. Textul acestei opere a fost refăcut la Babilon, iar zeul Marduk a primit rolul principal pe care, în poemul inițial, îl avea după toate probabilitățile zeul Enlil.

La sfârșitul celui de al III-lea milenar înaintea erei noastre, astronomii babilonieni nu cunoșteau încă o constelație zodiacală denumită Scorpionul. Zodiacul în Babilonia pare a fi fost creat spre finele dominației cassite. Deci nici oamenii-scorpionii din tableta IX a epopeii lui Gilgamesh, nici reprezentarea Omului-Scorpion, printre alte divinități și genii, pe pietrele de hotare denumite *kudurru* în akkadiană, din timpul dominației cassite, nu se rapoartă la constelația zodiacală a Scorpionului: ei reprezintă cel mult o prefigurare fără valoare

1) Despre datarea primei dinastii babiloniene, vezi V. V. Struve în *Vestnic Drevnei Istorii*, 1 (10), 1947, pp. 1—35. Struve, urmând pe Sidney Smith, acceptă datarea de 1894—1595 în. Hr. W. F. Albright, *From the Stone Age to Christianity*, Baltimore, 1946, p. 384. Împinge datarea mai aproape de timpurile noastre: circa 1830—1530 înaintea erei noastre.

siderală precisă. Vom explica într-o altă lucrare extensiunea astrală dată Omului-Scorpion.

În convorbirea dintre omul-scorpion și Gilgamesh, aflăm din gura acestuia scopul călătoriei sale la Umnapishti: „Despre moarte și despre viață vreau să-l întreb”. Omul-scorpion îi atrage atenția asupra greutăților călătoriei: „Nimeni, o Gilgamesh, n'a luat vreodată această cale. Timp de douăsprezece ore-duble, când intri în munte, întunericul este dens, nu mai vezi lumina, fie că soarele a răsarit sau a apus”. După aceea el urează drum bun eroului nostru. Gilgamesh intră în munte, el merge timp de douăsprezece duble-ore, într'un întuneric complet. În fine el sosește la lumină, în fața unui arbore: „Fructele pe care le poartă sunt de rubin, ramurile se înalță în aer și sunt frumoase la vedere, frunzele sunt de lapis-lazuli; e plin de fructe și vederea lui e minunată!” (IX. col. V. fine).

Nu ne vom pierde în ipoteze pentru a explica sensul și originea călătoriei lui Gilgamesh în douăsprezece duble-ore prin interiorul pământului. Chestiunile acestea de geografie mitică se întâlnesc la toate popoarele vechi și sunt extrem de anevoioase de explicat și pline de contradicții. Să ne gândim numai la miturile finale din dialogurile lui Platon intitulate *Gorgias*, *Fedon*, *Republica*!

În tot cazul, cele douăsprezece duble-ore sunt timpul necesar pentru ca Shamash, zeul Soarelui, să parcurgă circumferența cerească într-o zi și o noapte (*nychtemeros*).

Soarele înaintază 30 dubli-pași (adică 30 duble-lărgimi ale diametrului său aparent) în fiecare dublă-oră ¹⁾. Arborele cu fructe de rubin și frunze de lapis-lazuli care apare în fața lui Gilgamesh la finele călătoriei sale prin adâncimile pământului pare a fi „arborele vieții”, așa de răspândit în miturile din Mesopotamia ²⁾. În orice caz, călătoria eroului nostru de 12 duble-ore prin interiorul pământului îl prezintă pe Gilgamesh ca erou solar, fără ca pentru aceasta să considerăm această calitate ca primară în personalitatea lui ³⁾. Acest caracter poate fi adăugat pentru această împrejurare, cum s'a mai întâmplat și în alte părți. Astfel, după cum a arătat Emile Senart, peste persoana istorică a lui Buddha s'a suprapus un ciclu de mituri cu caracter solar ⁴⁾.

1) Lărgimea aparentă a soarelui este de aproximativ o jumătate de grad. Două lărgimi aparente ale soarelui (= doi dublipași) fac un grad. Deci soarele trebuie să facă 720 pași sau 360 dubli-pași, pentru a parcurge întreaga circumferență a cerului, parcurs pe care îl execută în 12 duble-ore. Într-o dublă oră soarele parcurge 30 dubli-pași (adică 30 duble-lărgimi ale diametrului său aparent).

2) Vezi August Wünsche, *Die Sagen vom Lebensbaum und Lebenswasser. Altorientalische Mythen* (în *Ex. Oriente Lux*, I, 2/3), Lpz., 1905.

3) În ultimul timp, în urma altor orientaliști, W. F. Albright a insistat asupra caracterului solar al lui Gilgamesh. S. Mowinckel face din el un zeu al vegetației și al fecundității, trăsătură care nu este ignorată nici de Albright. După Virolleaud, Gilgamesh ar fi descoperit și cucerit pădurea de cedri. B. Hrozný face din el, după o etimologie pe care o construiește, „omul focului și al toporului”, un personaj care ar fi descoperit artele și meseriile, destul de asemănător cu Prometeu al Grecilor. Vezi Madeleine David, în *Revue des Etudes Sémitiques*, 1939, pp. 42 sqq.

4) Emile Senart, *Essai sur la légende de Bouddha*, Paris, 1875, ed. 2-a 1882. Rhys Davids a făcut deplină dreptate operei marelui indianist francez, a cărei teză principală a fost atât de des criticată și neînțeleasă.

În tableta X, Gilgamesh a sosit pe țărmul mării inaccesibile. Pentru a traversa marea și apele morții care îl despărțesc de locuința lui Umnapishti, cărciumăreasa Siduri îi explică lui Gilgamesh că trebuie să facă uz de serviciile lui Ur-Shanabi, văslașul lui Umnapishti¹⁾.

Gilgamesh, într'un acces de furie, care nu este explicat în textul pe care îl avem, sparge „obiectele de piatră” ce se aflau în barca lui Ur-Shanabi, în timp ce acesta se găsea în pădurea apropiată. Nu prea se știe ce erau acele „obiecte de piatră” sfărâmate de eroul nostru. După textul hittit al pasajului, ar fi fost vorba de „două statui de piatră”. „Aceste statui magice și nemuritoare, de oarece nu de factură umană”, zice Contenau ((*op. cit.*, p. 213), „trebuiau să conducă fără pericol corabia în „apele morții”, a căror contact ar fi omorât un adevărat echipaj”. Ideea lui Contenau ne pare fericită, iar dacă ea este justă, se impune comparația cu navele Feacienilor din *Odissea*, nave dotate cu cugetare, care cunoșteau intențiile și gândurile oamenilor, precum și orașele și țările lor. O astfel de navă duce pe Ulise în patria lui (*Odissea*, VIII, 555 sqq.). Ideea poetului sau poezilor sumero-akkadieni este mai logică: statuile divine înlocuiesc echipajul uman. La poetul elen, navele Feacienilor n'au nici cărmaci, nici cărmă. În altă parte în aceeași epopee (cânt VII, 36), ni se spune că navele Feacienilor sunt mai rezezi decât aripile sau gândul. Din cauza iuteții și preciziei cu care ele ating scopul navigației lor, poetul a fost indus să le atribuie facultatea de a gândi. Alte obiecte de fabricație divină la Homer sunt înzestrate cu facultatea de a avea mișcări spontane și, ca o consecință, poetul atribuie de asemenea acestor obiecte facultatea de a gândi, ele au *phrenes*. (Vezi *Iliada*, XVIII, 417 sqq., slujitoarele de aur fabricate de zeul Hefestos. Cf. și *Odissea*, VII, 91 sq., câinii de aur și de argint din fața palatului lui Alcinoos tăvrite tot de Hefestos. În fine, *Iliada*, XVIII, 373 sqq., tripiedele cu roți de aur de aceeași fabricație). După cât ni se pare nouă, nu avem trăsături comune caracteristice de o parte și de alta, care să justifice ipoteza că Homer ar fi cunoscut și imitat epopeea sumero-akkadiană. De ambele părți aveam ideea comună tuturor primitivilor, că un obiect sau lucru care posedă calități excepționale și îndeplinește cu o adaptare uimitoare funcția căreia el e destinat, trebuie să fie de fabricație divină, să fie dotat de rațiune și să îndeplinească scopuri, să realizeze intențiuni, așa ca oamenii. Vom reveni la Feacieni, când vom vorbi de locuința lui Umnapishti.

Ur-Shanabi se hotărăște să-l ia cu sine pe Gilgamesh. Dar, de oarece acesta a sfărâmat „obiectele de piatră”, îl obligă să meargă în pădurea apropiată și să taie 120 de prăjini de câte 60 coți fiecare, ca să facă să înainteze barca²⁾

1) Ur-Shanabi este conducătorul bărcii care transportă morții? Nu credem acest lucru. E drept că Gilgamesh traversează cu ajutorul lui „apele morții” (tabl. X, *passim*). Dar cărciumăreasa Siduri a spus lui Gilgamesh că nimeni, în afară de zeul Shamash, n'a străbătut apele morții (tabl. X, col. II, rând. 21—25 ale versiunii asirione). Deci nu trebuie presat prea mult comparația cu corăbierul egiptean al morților, denumit „Cel care privește în spatele său” (*) și cu Charon al Grecilor. De altfel epopeele homerice nu cunosc figura lui Charon, care apare destul de târziu (vezi Euripide, *Alcestea*, vers. 254 și 361). Dacă a fost influență străină, de sigur această figură mitică a trecut cam în sec. V în. de Hr. din Egipt în Grecia.

*) Vezi expunerea lui Herman Kees, a *Totenglauben und Jenseits-Vorstellungen der alten Aegypter*, Lpz., 1926, pp. 112 sqq. Vezi în special *Cartea Morților*, capitolele 98, 99 și 100 și comentariile lui Hermann Grapow, *Aeg. Urk.*, V, 1/3 la cap. 99 din *Cartea Morților* (p. 57, notele 2 și următoarele).

2) Năvile sumerlene puteau încărcă aproximativ 14 tone (120 gur), după Armas Saloman, *Zum Verständnis des sumerischen Schiffbautektes AO 5673 etc.* (în *Studia Orientalia* ed. Soc. Or. Fennica, VIII, 3), Helsinki, 1938, pp. 11 sqq. Mai târziu, în epoca babiloniană, într-o scrisoare, se vorbește de o navă cu o încărcătură de 3600 kur (idéogr. GUR) de curmale, ceea ce reprezintă cam 400 tone, dacă măsura de capacitate n'a variat între timp. Vezi Paul Kraus, *Altbabylonische Briefe*, I. Teil in *Mittel.*, d. vorderas. — ägypt. Gesellsch., 35, 2 (1931) Lpz., Nr. V 7 (VS XVI 118 = VAT 8000) rândul 10 (p. 61/62).

pe apele morții (Tabl. X, col. III, rând 40 sqq. ale versiunii asiriene). Credem că aceasta confirmă ipoteza lui Contenau de care am vorbit mai sus, cu privire la „obiectele de piatră” sfărâmate de Gilgamesh.

Navigația începe și, după o lună și 18 zile, Ur-Shanabi și Gilgamesh ajung la apele morții. Eroul nostru întrebuințează cele 120 de prăjini, pentru a împinge barca înainte. Ur-Shanabi îl îndeamnă să bage dea seamă că „apele morții să nu atingă mâinile”. Pentru ultima mică etapă rămasă, Gilgamesh își scoate haina și o prinde de catarg, în loc de pânză. Umnapishti vede nava care se apropie și e foarte mirat de faptul că cineva străin se află în ea.

După ce coboară din barcă, Gilgamesh explică străbunului său cauza călătoriei sale la dânsul și viața mizerabilă și tristă pe care a dus-o până în clipa de față. Cuvintele pe care Umnapishti le adresează lui Gilgamesh sunt de o gravitate și o nobletea sobră. Ele merită a fi citate în întregime (X, VI, 26, sqq. text asirian): „Ne clădim noi casele pe vecie și însemnăm noi pentru totdeauna cu sigiliul nostru ceea ce ne aparține? (1). Își împart frații pentru vecinicie moștenirea? Ura desparte pe oameni pentru totdeauna? Oare fluviul pentru totdeauna începe să crească și își umflă apele? Oare pasărea *kuliku* și pasărea *kirippu* se înalță pentru totdeauna spre soare privindu-l? Cei ce dorm sunt asemenea cu morții; nu mai există deosebire între servitor și stăpân, când ei ajung la sfârșitul vieții care le e hărăzit... Zeii au decis de moartea și viața noastră, dar ei nu ne-au făcut cunoscut ziua când vom muri!” Aceste cuvinte, cu filosofia lor simplă și înțeleaptă, ar fi putut lăsa o urmă sensibilă în epopeele homerice, în caz de influență. Dar acesta nu e cazul. În *Iliada* (cânt. VI, vers. 145 sqq.) se găsește un pasaj celebru, în care poetul ionian vorbește de destinul omenească. Spiritul și imaginile în cele două texte sunt cu totul diferite. Dar, cu toată frumusețea versurilor elene, reflexiunile pe care poetul sumero-akkadian ²⁾ le pune în gura personajului merită și ele toată admirația.

În tabela XI-a Gilgamesh întreabă pe Umnapishti ³⁾, pe care îl vede în toate asemănător cu el însuși, cum de a ajuns să obțină nemurirea dela zei Umnapishti răspunde cu faimoasa sa povestire a potopului ⁴⁾, a cărei gravitate și seninătate transpare chiar în traduceri în limbile moderne și constituie un demn antecesor al povestirii din *Biblie*.

Pentru a vedea finețea cu care poetul a tratat personajele sale, trebuie comparat cu gândirile nobile despre viața omenească ale venerabilului Umnapishti sfaturile vulgare pe care cărciumăreasa Siduri le dă lui Gilgamesh, când aude de motivul călătoriei acestuia (Tabl. X, col. III, rând. 6—13). „În ceea ce te privește, Gilgamesh, umple-ți burtă; ziua și noaptea chefuluiește; fiecare noapte să fie sărbătoare pentru tine; zi și noapte desfată-te; poartă haine brodate spală-te pe cap și îmbăiază-te; bucură-te de copilul tău care se atârână de gâtul tău și bucură-te de soția ta care se strânge lângă tine...” (text babilonian B).

1) E vorba de obiceiul foarte răspândit în Mesopotamia și în țările care depind de ea (Elam, Siria-Palestina, Hatush, etc.) care consistă în a pune un sigiliu personal al contractantului în josul numeroaselor contracte de vânzare și cumpărare în locul semnăturii de astăzi, și care sancționa voința părților care încheiau afacerea. Viața juridică și economică foarte dezvoltată în Mesopotamia dăduse o mare extensiuie acestor contracte și cilindrilor-sigilli. Dacă s'ar găsi ceva asemănător la Homer, influența babiloniană ar fi sigură, cel puțin în acest punct. Dar așa ceva nu există la poetul elen.

2) Când vorbim de „poetul sumero-akkadian”, presupunem că vechia epopee sumeriană dela finele mileniului III în. e. n. a fost prelucrată de unul sau mai mulți poeți din Akkad în cel de al III-lea mileniu. De oarece nu știm cui revine paternitatea unui oarecare episod dat sau a unui pasaj oarecare, — și în fond fiecare pasaj n'a putut fi compus decât de un singur poet, — am întrebuințat termenul generic de „sumero-akkadian”.

3) Numele sumerian al lui Umnapishti este Ziusudra, iar de aci numele său de Berossos.

4) Epopeea lui Gilgamesh a lui Contenau nu conține traducerea rândurilor 9—196 din tableta XI. Acestea au fost traduse separat de Contenau, în lucrarea *Le Déluge babylonien, Ishtar aux Enfers, La Tour de Babel*, Paris, 1941.

Nu ne vom opri la povestirea Potopului, care e tot ce există mai original în literatura sumero-akkadiană și n'are nimic corespunzător în epopeele homerice. Nu suntem de aceeași părere cu savanții care consideră episodul Potopului ca un corp străin introdus în *Epopeea lui Gilgamesh* și foarte puțin legat de ceea ce precede și ceea ce urmează (1). Dimpotrivă, noi credem că povestirea aceasta este perfect la locul său și constituie răspunsul exact la întrebarea pe care Gilgamesh o pusese lui Umnapishti și explică cuvintele următoare pe care le adresează eroului nostru: „Dar pe tine, cine dintre zei te va duce în adunarea lor, ca să obții viața pe care o cauți?” (XI, 197 sq., textul asirian A).

Nu negăm posibilitatea existenței unei tradiții și a unor povestiri anterioare acestei, care este consemnată în tableta XI a epopeii noastre. De altfel se găsește o aluzie chiar la începutul epopeii (tableta I, col. I, rând 6 sq.): „Acela (sc. Gilgamesh) care a avut în el cunoștință de ceea ce a fost înaintea Potopului, a făcut lungi călătorii, a suferit, și și-a consimțit pe o stelă încercările”. „Cel care a știut toate pentru a învăța pe toată lumea” (ibid. rând 2) trebuia să comunice și evenimentele importante ale potopului.

S'a comparat ținutul pe care îl locuia Umnapishti cu un fel de Insulă a Fericiților sau cu țara Feaciilor (2) din *Odissea* (cânt. V-VIII). Pentru primul caz trebuie să remarcăm că Homer nu cunoaște Insula Fericiților. Apoi, ținutul de care vorbește epopeea sumero-akkadiană nu e locuit decât de Umnapishti cu soția lui și de corăbierul Ur-Shanabi, care pare a face naveta între pământul de dincoace și ținutul de dincolo de apele morții. Pe când țara Feaciilor este locuită de un popor guvernat de un rege, Alcinous. Acesta are o regină, fii și o fiică. Un senat de bătrâni este consultat în deciziile importante de stat. Nu există nimic asemănător în *Epopeea lui Gilgamesh*. Umnapishti și soția sa par a fi singurii locuitori ai acestor meleaguri (3).

Să continuăm povestirea evenimentelor care urmează în tableta XI-a. Un somn greu l-a cuprins pe Gilgamesh și, pe când el dormea, soția lui Umnapishti îi pregătește provizii pentru drumul de înapoiere. Ur-Shanabi îl va însoți în această călătorie. Gilgamesh se scoală și își face toaleta, înainte de a lua calea întoarcerii. Înainte de plecare, Umnapishti căruia i se face milă de Gilgamesh, îi indică acestuia o plantă spinosă care se găsește în fundul apei și care îl va întineri de îndată ce o va mânca. Trebuie să cităm aci planta numită $\mu\phi\alpha\lambda\alpha$ în *Odissea* (X, 305, $\alpha\pi\alpha\lambda\epsilon\lambda\epsilon\gamma\sigma\mu\epsilon\nu\sigma\upsilon$), pe care zeul Hermes o dă lui Ulise, pentru a-l păzi de vrăjile Circeei. Dar planta babiloniană este spinosă, pe când cea din *Odissea* avea rădăcina neagră și floarea de culoarea laptelui. Virtutile celor două plante sunt de asemenea complet deosebite: prima întinereste pe cel ce o mănâncă, pe când a doua păzește pe posesorul ei de vrăji.

Gilgamesh nu mănâncă imediat planta. El vrea s'o ducă la Uruk și s'o împartă cu alți oameni. După cincizeci de duble-ore de navigație, Gilgamesh face o baie într-o fântână cu apă limpede. În acest timp se furișează un șarpe și îi fură planta reîntineririi. Văzând aceasta, Gilgamesh plânge amar de nenorocirea sa și de suferințele zadarnice pe care le-a îndurat. După alte 50 de duble-ore de călătorie, Gilgamesh și Ur-Shanabi ajung la Uruk. Eroul nostru arată corăbierului zidurile cetății Uruk, pe care acesta le admiră în mod deosebit.

Această călătorie de înapoiere în patrie a lui Gilgamesh, care ocupă sfârșitul Tabletei XI, pune iarăși o serie de probleme de geografie mitică, asupra cărora

1) G. Contenau, *L'Épopée de Gilgamesh*, p. 54. Vezi și *Babylonisch-assyrische Texte. I. Schöpfung und Sintflut*, (In *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen* 7), Bonn, 1911, p. 18 (note introductive) übersetzt von Carl Bezold.

2) Vezi Hermann Wirth, *Homer u. Babylon*, 1921, pp. 115 sqq. și mai ales pp. 118 et sqq.

3) Vezi Tabl. XI, col. IV, rând. 38 sqq. Bezold, op. cit., p. 22. În tableta X, co. II, rând. 21 sqq. (versiunea asiriană A), călătorimăreasa Siduri spune cu toată precizia: „N'a existat niciodată un drum, o Gilgamesh, și n'a fost dat nimănui, din timpurile cele mai îndepărtate, ca să traverseze marea”. Singurele excepții sunt Umnapishti, soția lui și Ur-Shanabi.

nu vom insista, pentru a nu lungi prea mult expunerea noastră. În orice caz, „apele morții” par a fi apa mării Golfului Persic, ape amare și sărate, care trebuiau să facă o impresie ucigătoare asupra Sumerienilor primitivi. Cum călătoria de înapoiere a lui Gilgamesh se face în întregime cu nava lui Ur-Shanabi, e în afară de orice îndoială că ținutul locuit de Umnapishtu se afla în imaginația Sumero-Akkadienilor undeva în Golful Persic, despărțit de lagunele Tigrului și Eufratului prin mare.

Iată-ne ajunși la tableta XII-a, care e și ultima. Ea conține un fel de evocare a morților și anume spiritul lui Enkidu se ridică din Infern pentru a descrie prietenului său starea lamentabilă a răposaiților în lumea cealaltă. Aceste texte sunt deosebit de favorabile pentru o comparație cu *Nekyia* din cântul XI al *Odiseei*, unde se găsește o evocare a morților, precum și cu alte pasaje a epopeilor homerice care fac aluzie la existența dusă de morți în Hades.

În traducerea lui Contenau (pp. 151—153), tableta XII începe cu un fragment din *Epopeea lui Gilgamesh* conservată numai în sumeriană. Aci Gilgamesh doboară un arbore, în rădăcina căruia locuia șarpele, în frunzișul căruia pasărea furtunii își așezase puilul, iar mijlocul era locuit de Lilla. Gilgamesh fabrică din rădăcina un *pukku*, iar din vârful arborelui un *mikku*. Nu se prea știe exact ce erau aceste două obiecte. Cu ajutorul lor, eroul nostru săvârșește un rit magic, în timpul căruia toți asistenții trebuiau să păstreze tăcere. O fetiță scoate un țipăt în timpul ceremoniei, și face să cadă cele două obiecte: *pukku* și *mikku* „în Marea Locuință”, adică în Infern. Gilgamesh este desnădăjduit și plânge amarnic. Enkidu, „servitorul său” (1), se oferă să meargă în Infern, pentru a-i aduce cele două obiecte.

Până aci textul sumerian. Trebuie reținut o primă dificultate: Dacă acest text aparține aci, la începutul tabletei XII, cum se poate ca Enkidu care a murit (vezi tableta VIII) și a cărui evocare se va face cu atâta greutate în textul care urmează, să poată conversa în mod normal cu „stăpânul său”, Gilgamesh, și să se ofere să meargă în Infern, spre a-i aduce cele două obiecte *pukku* și *mikku*?

Urmează textul asirian (al Bibliotecii lui Assurbanipal).

Coloana I: Cineva învață pe Gilgamesh cum trebuie să se poarte în timpul doliului, pentru a nu irita spiritele. Deci Enkidu între timp s'a dus în Infern. Aceste prescripții sunt interesante, pentru cunoașterea credințelor sumero-akkadiene în această materie: „Nu îmbrăca o haină curată, nu te unge cu ulei bun, căci spiritele morților, atrase de miros, se vor agăța de tine; nu-ți depune arcu! pe pământ, căci spiritele acelor care au fost loviți de arc te-ar înconjura; nu-ți purta bățul în mână, spiritele morților te-ar târî; nu purta sandale în picioare, pentru a nu face șgomot lovind pământul. Dacă îți iubești femeia, n'o săruta; dacă ești mîniat pe femeia ta, n'o bate; dacă îți iubești copilul, nu-l săruta; dacă ești mîniat pe copilul tău, nu-l bate; căci bocetele pământului te-ar cuprinde!”.

Coloana II-a: Gilgamesh face exact contrariul de ceea ce i s'a prescris. El vrea cu orice chip să scoată pe Enkidu din Infern. Motivul conduitei lui este limpede: pentru Gilgamesh, Enkidu nu este mort. Acesta s'a dus în Marea Locuință pentru a aduce cele două obiecte: *pukku* și *mikku*, ale stăpânului său și, în timpul acesta, pământul l'a apucat și l'a reținut. Pasajul din coloana II-a, rândurile 24—26, care revine de mai multe ori, este categoric în această privință: „nu l'a prins destinul (sc. pe Enkidu), un spectru l'a prins, pământul l'a prins; un trimis al zeului neîndurător Nergal nu l'a prins, pământul l'a prins. Pe câmpul de luptă al celor viteji el n'a mușcat pulberea 2); pământul l'a prins”. Gilgamesh adresează (col. II fine și col. III) ruga sa lui Enlil, apoi lui Sin, zeul lui ei, în fine, lui Ea, rugă și invocație pe care o repetă de trei ori, pentru fiecare din ei, cu aceleași cuvinte: „O tată, o Enlil (o Sin, o Ea), iată că *pukku*-ul a căzut în In-

1) În toate textele de până acum, Enkidu era prietenul de arme al lui Gilgamesh, și nu „servitorul” lui.

2) Această unică imagine se găsește la Homer, *Iliada*, II, 418, etc.

l'Infern, iată că *mikku*-ul a căzut în Infern; faceți ca Enkidu să iasă din Infern". Situația e absolut clară: *pukku*-ul și *mikku*-ul lui Gilgamesh au căzut în Infern. Enkidu s'a dus să le caute și el a fost reținut de pământ. Gilgamesh refuză să urmeze prescripțiile doluiului, fiindcă el nu socotește pe Enkidu ca mort. Acesta a fost numai prins de pământ, care nu-l mai lasă să iasă din Infern.

Zeul Ea satisface rugămintea lui Gilgamesh, cel puțin în parte. Căci nu revine Enkidu ca să vorbească cu stăpânul său, ci spiritul lui Enkidu mort. La cererea lui Ea, zeul infernului, Nergal, deschide o gaură „care comunică cu Infernul” și „spiritul lui Enkidu, ca o suflare (1), iese din Infern. Gilgamesh și spiritul vorbesc unul cu altul”.

Mai întâi (col. IV), Enkidu refuză să desvăluie „legea lumii subpământeste”, spre a nu întrista pe prietenul său. Dar, la insistențele acestuia, el se hotărăște să vorbească: „Tot ce ți-a fost scump pe lume, tot ce ai mângâiat, și era drag inimii tale, ca o haină veche, acum e mâncat de viermi. Tot ce ți-a fost scump pe lume, tot ce ai mângâiat și era drag inimii tale, este astăzi acoperit de pulbere.

Toate acestea sunt cufundate în pulbere, toate acestea sunt cufundate în pulbere” (2).

Din ultima coloană (a VI-a) nu avem decât vreo zece rânduri. Gilgamesh întreabă de soarta în Infern a celor ce au murit în diferite împrejurări, iar Enkidu îi dă explicația: „Acela care a murit de (lacună), l'ai văzut? — L'am văzut; El e întins pe un pat și bea apă proaspătă. — Pe cel ce a căzut în luptă l'ai văzut? — L'am văzut; tatăl și mama lui îi țin sus capul și femeia lui se strânge lângă el. — Pe acela al cărui cadavru e părăsit pe câmp l'ai văzut? — L'am văzut; spiritul lui nu are odihnă în Infern. — Pe cel al cărui spirit nu are pe nimeni care să-i consacre un cult l'ai văzut? — L'am văzut; el mănâncă resturile oalelor și rămășițele bucatelor care se aruncă în stradă!” Aci se termină marea *Epopée a lui Gilgamesh*.

Comparând aceste texte ale tabletei XII cu acelea din *Nekyia Odiseei*, constatăm o deosebire totală, cu toată similitudinea subiectelor. Ulise merge în Infern pentru a afla împrejurările întoarcerii sale în patrie, și face să curgă sângele unei victime ucise într-o groapă, pentru ca umbrele morților să bea sângele și să-și recapete memoria. În *Epopée sumero-akkadiană*, spectrul lui Enkidu iese din Infern, pentru a informa pe prietenul său despre soarta morților. Nimic din particularitățile pe care le are cea *Ψυχῆ* a morților la Homer 3) nu se găsește în concepțiile din care se inspiră textele sumero-akkadiene.

După constatările pe care le-am făcut, ni se pare că tot textul tabletei XII nu este la locul lui. În fragmentul sumerian dela început, Enkidu e în viață, pe când el murise la finele tabletei VII, de oarece tableta VIII începe cu lamentațiile lui Gilgamesh asupra cadavrului prietenului său. În adevăr, Gilgamesh refuză să se supună prescripțiilor ritului de doliu și socotește că prietenul său nu e mort, ci numai prins de pământ. Apoi există cele două obiecte: *pukku* și *mikku*, care sunt menționate atât în fragmentul sumerian dela început, cât și în textul asirian al tabletei XII 4). Deci textul întreg: fragmentul sumerian și

1) Vezi Homer, *Ilada* XXIII 100 sq.

2) Restul coloanei IV și coloana V în întregime lipsesc.

3) Vezi lucrarea noastră, *Le Monde homérique*, Paris, 1934, pp. 64 sqq.

4) Dacă n'ar fi legătura intimă dintre fragmentul sumerian și textul asirian care îi urmează, pentru a salva poziția tabletei a XII-a la finele *Epopéei lui Gilgamesh*, am fi putut presupune că fragmentul sumerian era un poem izolat, de felul acelor care trebuiau să circule și să existe în Sumer pentru multe alte obiecte, fără să facă parte dintr-o poezie literară de dimensiune mai mare.

textul asirian care îi urmează sunt indisolubil legate unul de altul. Toate acestea ne obligă să așezăm întregul text al tabletei XII, astfel cum este în traducerea lui Contenau, între tabletele a VII-a și VIII-a ale epopeii ¹⁾. Sfârșitul epopeei cu tableta a XI-a (care ar deveni a XII-a), ne pare mult mai potrivit. Întreaga operă s'ar termina, în această ipoteză, prin înapoierea lui Gilgamesh în Uruk. Mai departe, frica de moarte și călătoria eroului nostru la Utnapishtî ar fi mai bine motivate, dacă revelația soartei mizerabile a morților (tableta XII actuală) le-ar fi precedat, cum ar fi cazul în ipoteza noastră. Dar de decis vor avea specialiștii, dacă nu există piedici de ordin epigrafic, care ar interzice noul angajament al textelor pe care îl propunem.

Am expus pe lung conținutul marelui epopei sumero-akkadiene a lui Gilgamesh, pentru a arăta într'un caz deosebit de favorabil lipsa de temei a ipotezei după care literatura popoarelor din Mesopotamia, prin unul din produsele sale cele mai caracteristice, ar fi jucat un rol, prin influența directă, la nașterea poeziei epice în Ionia. Concluzia la care am ajuns este că autorul sau autorii epopeilor homerice n'au cunoscut sub o formă oarecare marea epopee sumero-babiloniană. Nimic nu se aseamănă în cele două opere comparate de noi: nici marile scene și subiecte, nici imaginile, comparațiile și metaforele particulare.

Pentru a sprijini și mai mult concluziile noastre și a face decisive argumentele noastre cu privire la modul cum trebuie făcută critica literară, pentru a stabili oarecare influențe, ne vom ocupa aci pe scurt de marelui poem despre *Legenda regelui Keret*, descoperită în săpăturile dela Ras Shamra pe trei tablete de argilă, având cam o mie de rânduri, din care cam jumătate păstrate. Ea este scrisă într-o limbă care se poate numi proto-feniciană. Prima tabletă, cea mai bine conservată, a fost publicată de Charles Virolleaud, marele învățat căruia îi revine meritul principal în descifrarea scrierei textelor din Ras Shamra (vechea Ugarit). Acest poem a primit numele de *Keret I* ²⁾. Dar Virolleaud are impresia că cele trei tablete nu conțin decât o parte a legendei și că poemul întreg putea avea dimensiunile epopeei lui Gilgamesh ³⁾. Ceea ce însă pare surprinzător la prima vedere, este faptul că legenda lui Keret nu prezintă nimic în miturile și ideile sale, precum și în episoadele, imaginile și comparațiile pe care le face, care să amintească de aproape sau de departe epopea lui Gilgamesh. Și acest lucru într-o regiune, — coasta Siriei — unde literatura sumero-akkadiană a trebuit să aibă o circulație destul de intensă! Dimpotrivă, *Poemul lui Keret* oferă numeroase asemănări cu lumea de gândire și de poezie a *Vechiului Testament*, la fel cum acesta din urmă prezintă legături indiscutabile cu literatura religioasă sumero-akkadiană ⁴⁾. De aci rezultă în chip neîndoios că acolo unde există influență, există și *semne sau indicii* incontestabile ale acestei influențe.

1) Ne dăm seama că nici acest lucru nu merge fără a provoca alte dificultăți. În tableta VIII, col. II, Gilgamesh se lamentează fără nici o îndoială pe cadavru-lui Enkidu, iar în tableta X, col. III, rândul 29, Gilgamesh spune că, după ce l'a plâns, el și-a dus prietenul la groapă (versiunea asiriană A). Nu putem rezolva aceste greutăți în cadrul acestui articol. Tot ce putem spune este să exprimăm posibilitatea ca să fi existat două versiuni ale sfârșitului lui Enkidu: unul în urma unei boli, iar cealaltă în urma plecării sale în Infern spre a aduce pukku-ul și mlkku-ul lui Gilgamesh, versiuni provenind dela doi poeți diferiți, care ambele au intrat în textul epopeei conservate în Biblioteca lui Assurbanipal. Nu am putea spune cu exactitate care din ele două aparține originar Epopeii lui Gilgamesh. Am înclinat să considerăm ca adăugată întreaga tabletă a XII-a actuală, — pentru a completa numărul fatidic 12, — ceea ce ar indica și poziția ei finală, la fel cum e cazul și cu Nekyla a doua din cântul XXIV al *Odiseei*.

2) Ch. Virolleaud, *La Légende de Kérêt*, în *Mission de Ras Shamra*, dirigée par Cl. — F. A. Schaeffer, tome II, Paris, 1936.

3) Ch. Virolleaud, *La légende du roi Kérêt, d'après de nouveaux in Mélanges Syriens offerts à M. R. Dussaud*, Paris, 1930, p. 755.

4) Să ne amintim numai de Creație. Potopul, turnul lui Babel, etc.